

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ РЕЄСТРУ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ТА ВІДСТАВАНЬ РЕГІОНУ

Горячук В. Ф.

У статті запропоновано методичний підхід та побудовано узагальнене поняття конкурентоспроможності регіону, запропоновано методичний підхід до формування реєстру конкурентних переваг та відставань регіону.

Процеси глобалізації та регіоналізації, з одного боку, і обмеженість факторів економічного розвитку (капіталу та кваліфікованої робочої сили), з іншого боку, об'єктивно породжують конкуренцію між регіонами за створення сприятливих умов ведення бізнесу й проживання населення. Інвестиції у виробництво й трудові ресурси закономірно надходять у найбільш конкурентоспроможні регіони. Підвищення конкурентоспроможності регіону сьогодні вкрай актуальне, оскільки в сучасних умовах саме це стає вирішальним фактором розвитку економіки й однієї з основних цілей стратегії розвитку регіону.

В сучасних умовах становлення регіонів як самостійних суб'єктів економічних відносин породжує цілу низку проблем та протиріч, одним з шляхів вирішення яких є підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів. Конкуренція між регіонами здійснюється у різних сферах, починаючи із зі створення сприятливих умов для життя населення і ведення бізнесу і закінчуючи залученням інвестицій. Верх у такій конкурентній боротьбі беруть ті регіони, показники конкурентоспроможності яких кількісно та якісно відрізняється від інших регіонів. У зв'язку з цим важливо значення має визначення показників конкурентоспроможності регіонів, які відображають її рівень, та факторів, від яких вона найбільшою мірою залежить. Визначення на основі цих показників та факторів конкурентних переваг стає важливим носієм інформації про конкурентоспроможність регіону. Поряд з цим важливе значення мають і конкурентні відставання регіону. Бо тільки сукупність конкурентних переваг та відставань регіону може дати комплексне уявлення про його конкурентоспроможність та забезпечити основу для прийняття виважених рішень щодо підвищення конкурентоспроможності регіону. Тому формування реєстру конкурентних переваг та відставань регіону має важливе значення як з наукової, так і з практичної точки зору.

Для того щоб вирішити задачу формування реєстру конкурентних переваг та відставань регіону, насамперед, необхідно визначитися з

поняттям конкурентоспроможності регіону. Сьогодні в літературі існує різнобій щодо визначення конкурентоспроможності регіону. Одні автори розглядають конкурентоспроможність як здатність суб'єкта досягати успіху у досягненні цілей в економічному суперництві з іншими суб'єктами, другі як місце суб'єкту на внутрішньому та зовнішньому ринках і спроможність утримувати свою частку на ринку. Треті як здатність продуктивно використовувати ресурси, в першу чергу, робочу силу та капітал, четверті - виробляти товари та послуги для національного та зовнішнього ринків, п'яті - як забезпечення високого рівня життя (добробуту) населення. А шості, взагалі вважають, що застосування поняття конкурентоспроможності до економіки регіону необґрунтовано, оскільки жоден з регіонів не стає банкрутом у випадку неуспіху (як це відбувається з підприємствами) [1-10]. Сьогодні взагалі відсутня система взаємопов'язаних визначень понять, яка відображає сутність конкурентоспроможності регіону.

Для вирішення питання визначення поняття конкурентоспроможності регіону можна скористатися одним з існуючих визначень або на основі аналізу існуючих визначень та виходячи зі свого досвіду і цілей дослідження запропонувати своє визначення. Але на наш погляд такий підхід не є найкращим, бо конкурентоспроможність регіону є багатогранним і складним феноменом і існуючи його визначення це точки зору окремих авторів, кожна з яких не відображає усього різноманіття досліджуемого явища. У цьому зв'язку стоїть задача знайти таке визначення поняття конкурентоспроможності, яке забезпечить комплексне уявлення про це поняття і створить основу для його конкретизації в залежності від рівня та сфери прояву, а також забезпечить можливість його вимірювати або розраховувати.

Тому було обрано шлях, пов'язаний з побудуванням узагальненого визначення поняття конкурентоспроможності регіону, яке буде охоплювати більшість з існуючих визначень цього поняття. Для цього було розроблено методичний підхід до побудування узагальнених понять та визначення їх структури. Він базується на використанні найбільш відомого і широко розповсюдженого способу визначення понять, який полягає у визначенні родового поняття (класу), до якого відноситься визначуване поняття, та встановленні істотних ознак, які характеризують видову відмінність цього поняття. Запропонований методичний підхід передбачає 3 етапи.

Перший етап "Аналіз". На цьому етапі збираються існуючі визначення досліджуемого поняття. Потім кожне визначення поняття розкладається на складові, а саме, родові поняття (РП) та істотні ознаки (ІО) (рис. 1).

Другий етап "Узагальнення". На цьому етапі до сукупності родових понять ($РП_1, \dots, РП_N$), які були виділені на першому етапі застосовується процедура узагальнення. В результаті отримуємо узагальнене родове поняття. Аналогічна процедура застосовується до кожної групи істотних ознак, які були виділені на першому етапі. В результаті отримуємо узагальненні істотні ознаки ($ІО_1, \dots, ІО_N$).

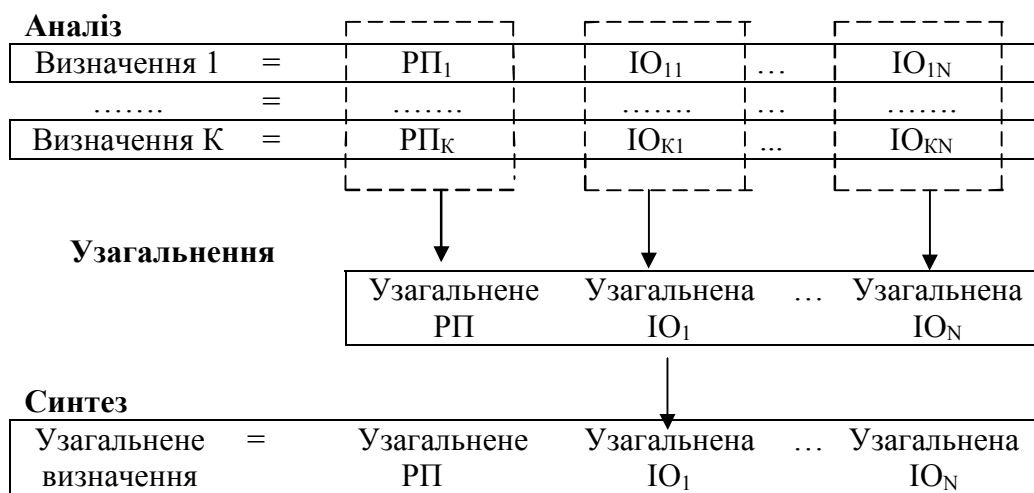

Рис. 1 Схема побудування узагальненого визначення поняття

Третій етап "Синтез". На цьому етапі до узагальненого родового поняття та сукупності узагальнених істотних ознак застосовується процедура синтезу, в результаті якої отримуємо узагальнене визначення досліджуемого поняття та його структуру.

Для побудування узагальненого визначення поняття конкурентоспроможності регіону були використані існуючі поняття конкурентоспроможності запропоновані у працях Б. Буркинського, В. Василенко, М. Гельвановського, П. Завьялова, М. Портера, А. Селезнева, І. Сергєєва, Р. Фатхутдинова, Л. Шеховцевої та інших авторів. На першому етапі "Аналіз" було розглянуто близько 30 визначень поняття конкурентоспроможність [1-10]. В якості родового поняття були виділені наступні: здатність, можливість, положення на ринку, продуктивність, властивість. У більшості визначень конкурентоспроможності родовим поняттям є здатність. Близьким до нього є поняття можливість.

В ході аналізу істотні ознаки були розподілені на групи. Після узагальнення були отримані ряд узагальнених істотних ознак, це:

- здатність економічного суб'єкта до боротьби з іншими економічними суб'єктами за отримання найбільших вигод (благ);

- здатність забезпечити високу продуктивність використання ресурсів, в першу чергу капіталу та робочої сили;
- здатність забезпечити високий рівень життя населення та дотримуватися екологічних стандартів;
- здатність займати певне місце на внутрішньому та зовнішньому ринках та утримувати певну частку ринку;
- здатність до створення умов для успішного розвитку, в першу чергу шляхом створення сприятливого інституційного середовища.

В процесі синтезу узагальненого поняття конкурентоспроможності було враховано причинно-наслідковий зв'язок, який полягає в наступному. Обсяг створюваних вигод (благ) залежить від продуктивності використання ресурсів, місця на ринку та інституційного середовища. В свою чергу, рівень життя населення та дотримання екологічних стандартів залежить від обсягу вигод (благ). Високий рівень життя населення та дотримання екологічних стандартів слід розглядати як мету конкурентоспроможності регіону.

В результаті було побудовано наступне узагальнене визначення поняття конкурентоспроможності регіону - це здатність регіону до боротьби з економічними суб'єктами за отримання найбільших вигод (благ), шляхом високої продуктивності використання ресурсів, зайняття відповідного місця на ринку і створення сприятливого інституційного середовища для розвитку, з метою забезпечення високого рівня життя населення та дотримання екологічних стандартів.

Таке визначення дозволяє, по-перше, визначити сутність конкурентоспроможності регіону – здатність до боротьби та предмет боротьби - отримання найбільших вигод (благ). Вигоди (блага), що створюються регіоном, можна розглядати як інтегральний показник його конкурентоспроможності, який підлягає конкретизації в залежності від цілей та завдань дослідження. Так, це може бути валовий регіональний продукт, рівень життя населення та інші показники або їх сукупність.

По друге, визначити мету підвищення конкурентоспроможності регіону як досягнення високого рівня життя населення та дотримання екологічних стандартів.

По третє, визначити головні фактори, від яких залежить конкурентоспроможність регіону - продуктивність використання ресурсів, місце на ринку та стан інституційного середовища.

Таким чином, ми отримали визначення, яке не є ще одним в ряду існуючих визначень конкурентоспроможності регіону. Нове визначення охоплює більшість з існуючих визначень і відображає головні особливості сутності конкурентоспроможності регіону.

Виходячи з вищевикладеного можна запропонувати структуру узагальненого поняття конкурентоспроможності регіону (рис. 2).

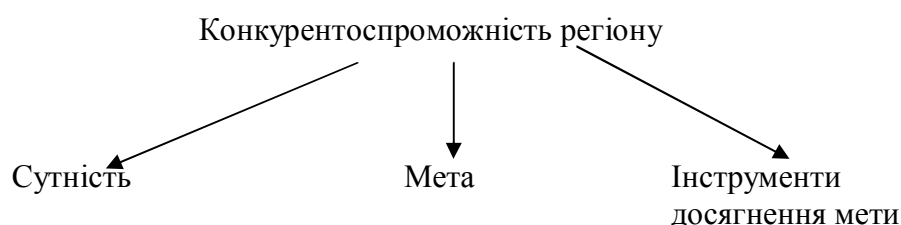

Рис. 2 Структура узагальненого поняття конкурентоспроможність регіону

Здійснений вище семантичний аналіз поняття конкурентоспроможність регіону та запропоноване узагальнене визначення цього поняття дозволяють перейти до аналізу та визначенню таких понять, як показники та фактори конкурентоспроможності, конкурентна перевага та конкурентне відставання.

Показники та фактори конкурентоспроможності. Більшість авторів визначають їх шляхом перелічення. Це не найкращий спосіб визначення, бо цих факторів досить багато і перелічити усі важко. Крім того, деякі автори у цей перелік включають фактори серед яких є такі, котрі включають в себе інші фактори, або перетинаються з іншими. Мікрюкова Н. визначає фактори конкурентоспроможності як усе те, що може забезпечити і впливає на найкраще використання ресурсів, актуалізацію потенційних ресурсів та створення нових ресурсів, тобто усе те, що впливає на перетворення ресурсів у конкретні переваги [5]. Важливою особливістю цього визначення є віднесення до факторів усього того, що актуалізує потенційні ресурси. Бо це відображає вплив на конкурентоспроможність факторів, які пов'язані зі створенням сприятливого інституційного середовища. Але наведене визначення не відображає наявності залежності між самою конкурентоспроможністю регіону та її факторами, крім того, до них не включено фактори, які можуть потенційно вплинути на конкурентоспроможність. Виходячи з цього пропонується під факторами конкурентоспроможності розуміти все те, що реально визначає конкурентоспроможність або потенційно може вплинути на неї. Таке визначення факторів конкурентоспроможності дозволяє не обмежуватися факторами, які сьогодні визначають конкурентоспроможність, але й здійснювати пошук нових факторів, які у найближчій або довгостроковій перспективі можуть забезпечити підвищення конкурентоспроможності і відповідно планувати цей процес.

В подальшому будемо розрізняти показники та фактори конкурентоспроможності регіону. Перші відображають стан конкурентоспроможності регіону, а другі визначають

конкурентоспроможність регіону (від них вона залежить). З математичної точки зору показники та фактори конкурентоспроможності регіону співвідносяться як функція та її аргументи

$$[y_1, y_2, \dots, y_k] = f(x_1, x_2, \dots, x_N), \quad (1)$$

де, y_1, \dots, y_k – показники конкурентоспроможності регіону, x_1, x_2, \dots, x_N – фактори конкурентоспроможності регіону.

Як вже вище було визнано, головними факторами, які визначають конкурентоспроможність регіону є продуктивність використання ресурсів, місце на ринку та стан інституційного середовища. Виходячи з того, що це інтегральні фактори можна казати про можливість побудування ієрархії факторів конкурентоспроможності регіону.

Конкурентна перевага. З самої назви поняття можна зробити висновок, що мова йде про певну перевагу, пов'язану з конкурентоспроможністю. Так В. Філонич визначає конкурентну перевагу як наявність певних вищих характеристик регіону у порівнянні з іншими регіонами [10]. Враховуючи вище наведені визначення конкурентоспроможності регіону та її показників та факторів, на нашу думку, більш доцільне наступне визначення конкурентної переваги. Це перевага у конкурентоспроможності в цілому, по окремим її складовим (показникам), окремому фактору або групі факторів конкурентоспроможності. Відповідно конкурентне відставання – це відставання у конкурентоспроможності в цілому або по окремим її складовим (показникам), окремому фактору, групі факторів конкурентоспроможності.

Конкурентні переваги регіону доцільно поділяти на фактичні (реалізовані) і потенційні (які не використовуються), а також на екзогенні, які обумовленні зовнішніми факторами, та ендогенні – обумовленні внутрішніми факторами регіону. Останній поділ доцільно застосовувати і до конкурентних відставань.

Розглянемо методичний підхід до формування реєстру конкурентних переваг та відставань регіону, який передбачає низку етапів.

Першим етап полягає у визначенні переліку показників та факторів конкурентоспроможності регіону. Сьогодні не існує такого загально визнаного переліку. Існуючи підходи до його визначення базуються на експертних знаннях фахівців, які на основі свого досвіду та цілей дослідження визначають цей перелік. Найбільш відомими підходами до визначення показників та факторів конкурентоспроможності регіону є:

– метод Світового економічного форуму, який використовує 110 індикаторів, на підставі яких розраховується індекс глобальної конкурентоспроможності. Приблизно одна третя цих індикаторів це статистичні дані, інші дві третини – експертні оцінки.

– модель Британського інституту конкурентоспроможності, в який використовується всього шість статистичних індикаторів: "вхідні" (ділова щільність, розвиток "економіки, заснованої на знаннях", економічна активність населення), "вихідні" (продуктивність) та "результативні" (середній дохід населення та рівень безробіття).

– на основі трьох складових: ефективність використання продуктивних сил, рівень життя населення та інвестиційна привабливість. Кожна з цих складових визначається в свою чергу через відповідні фактори.

– в ЄС використовують наступні показники та фактори конкурентоспроможності регіонів: економіка (ВРП на душу населення, зайнятість по галузях, кількість заявок на європейський патент на 1 млн. люд.); ринок праці (рівень безробіття, застійне безробіття, рівень зайнятості населення у віці 15-64 років); демографія (чисельність населення, щільність населення на один квадратний кілометр, відсоток населення у віці до 15 років, 15-64 і більше 65 років); освіта (освітній рівень осіб у віці 25 -59 років).

– підхід на основі використання в якості інтегрального показника конкурентоспроможності регіону валового регіонального продукту на душу населення. Цей показник можна розбити на 3 або 4 фактори, які відображають продуктивність використання регіональних ресурсів, в першу чергу робочої сили та капіталу:

$$\text{ВРП} = \text{ПР} * \text{Рз} * \text{Реа}, \quad (2)$$

$$\text{ВРП} = \text{ФВ} * \text{ФО} * \text{Рз} * \text{Реа}, \quad (3)$$

де: ВРП – валовий регіональний продукт на душу населення, ПР – продуктивність (обсяг ВРП на одного працюючого), Рз - рівень зайнятості населення за методологію МОП (питома вага зайнятого населення у загальній кількості економічно активного населення), Реа - рівень економічної активності населення (питома вага економічно активного населення у загальній кількості населення), ФВ – фондвіддача (обсяг ВРП на одиницю капіталу), ФО – фондоозброєність (наявність капіталу на 1 робітника). У даному випадку визначальними факторами є фондоозброєність та фондвіддача, які відповідно характеризують наявність капіталу та ефективність його використання. Якщо капітал розуміти у широкому сенсі, то в якості факторів конкурентоспроможності слід розглядати не тільки фізичний капітал, а також людський, природний і соціальний капітал та нематеріальні активи [11].

Підсумовуючи вищевикладені підходи до визначення показників та факторів конкурентоспроможності регіонів можна зробити наступні висновки:

– у певних підходах широко використовуються експертні оцінки факторів, які є суб'єктивними і не завжди дають достовірні відповіді і точно відображають ситуацію;

– використання великої кількості показників та факторів конкурентоспроможності регіонів ускладнює прийняття рішень і висновків про конкурентоспроможність регіону. У зв'язку з цим доцільним є обмеження їх кількості шляхом використання головних або базових факторів, які можуть у подальшому деталізовані шляхом побудування ієрархії факторів конкурентоспроможності;

– при визначенні списку показників та факторів конкурентоспроможності регіонів бажано, в основному, використовувати показники та фактори, які обліковуються у статистичних виданнях або можуть бути розраховані на їх підставі;

– доцільно поділяти фактори конкурентоспроможності регіонів на фактичні (реалізовані) і потенційні (які не використовуються), а також на екзогенні, які обумовлені зовнішніми чинниками, та ендогенні – обумовлені внутрішніми чинниками регіону.

На другому етапі формування реєстру конкурентних переваг та відставань регіону здійснюється оцінка визначених на першому етапі показників та факторів конкурентоспроможності регіону.

На третьому етапі здійснюється виявлення та оцінка конкурентних переваг та відставань регіону. Для цього використовуються процедури порівняння, до яких можна віднести наступні:

– порівняння показників та факторів конкурентоспроможності регіонів з середніми по країні, критичними та еталонними значеннями;

– побудування рейтингу регіонів по окремим показникам і факторам конкурентоспроможності, та їх групам.

На четвертому етапі здійснюється виявлення найбільш перспективних напрямів підвищення конкурентоспроможності регіону. Для цього розраховуються відношення

$$\Delta\P_{ij} = \Pi_i / \Phi_j, \quad (4)$$

де: $\Delta\P_{ij}$ - зміна Π_i показника конкурентоспроможності регіону на одиницю вкладень у фактор конкурентоспроможності Φ_j .

Фактори конкурентоспроможності, які забезпечують найбільшу віддачу на одиницю вкладень можна розглядати як найбільш перспективні напрями інвестування щодо підвищення конкурентоспроможності регіону.

Висновки.

1. Конкурентні переваги регіону не можуть дати комплексне уявлення про конкурентоспроможність регіону без врахування конкурентних відставань. Тільки з урахуванням останніх можна

забезпечити основу для прийняття виважених рішень щодо підвищення конкурентоспроможності регіону.

2. Запропонований методичний підхід до побудування узагальненого поняття забезпечує не ще одне визначення конкурентоспроможності регіону в ряду існуючих визначень, а визначення, яке охоплює більшість з існуючих визначень і відображає комплексне уявлення та головні особливості сутності конкурентоспроможності регіону.

3. Сьогодні не існує загально визнаної системи показників та факторів конкурентоспроможності регіону, які можуть використовуватися для характеристики регіональних конкурентних переваг і відставань. Існуючі системи показників та факторів конкурентоспроможності регіону є експертним уявленням фахівців, заснованим на їх досвіді та цілях дослідження.

4. Запропонований методичний підхід до формування реєстру конкурентних переваг та відставань регіону передбачає низку етапів: визначення показників та факторів конкурентоспроможності; оцінка цих показників та факторів; порівняння показників та факторів конкурентоспроможності з середніми по країні, критичними та еталонними значеннями, побудування рейтингу регіонів по окремим показникам і факторам конкурентоспроможності, та їх групам; виявлення найбільш перспективних напрямів підвищення конкурентоспроможності регіону.

Література:

1. Буркинський Б.В., Лисюк В.М. Конкурентоспроможність як економічна категорія // *Экономические инновации*. Вып. 16. Конкуренция и конкурентоспособность. Сборник научных трудов. - Одесса: Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, 2003. - С. 7-16.

2. Формирование конкурентоспособности в контексте регионального развития / Под редакцией академика Б.В. Буркинського – Одесса: Институт проблем рынка и экономико-экологических отношений НАН Украины, 2009. – 334 с.

3. Василенко В.Н. Конкурентоспособность регионов: истоки, оценки и перспективы / В.Н. Василенко, О.Ю. Агафоненко, В.Е. Будяков. - Донецк: ООО «Юго-Восток, Лтд», 2008. — 363 с.

4. Гараев И.М. Анализ понятий конкуренция и конкурентоспособность организации / И.М. Гараев // *Онлайновый научно-технический журнал “Информационные и социально-политические аспекты создания современных технологий”*, №13, 2003. – Режим доступа: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/liter/75585.html#literature>

5. Микрюкова Н.Н. Конкурентоспособность региона: факторы и методы оценки / Н.Н Микрюкова // Сборник статей Горно-Алтайского государственного университета - Режим доступа: http://e-lib.gasu.ru/konf/sssk/arhive/2006/01/R_9_9.html.
6. Рахимова Г.С. Конкурентный потенциал и конкурентная стратегия в совокупности отношений конкурентоспособности: дис. на соискание ученой степени канд. экон. наук: спец. 08.00.01 / Г.С. Рахимова. – Казань, 2003. – Режим доступа: <http://www.lib.uu-gu.net/diss/cont/82762.html>.
7. Глезман Л.В. Стратегия и комплексный механизм реализации конкурентных преимуществ региона: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. экон. наук: спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством (региональная экономика)» – Ижевск, 2005. – 26 с.
8. Шеховцева Л. С. Экономические проблемы регионов и отраслевых комплексов // Проблемы современной экономики, № 3(23), 2007 - Режим доступа: <http://www.m-economy.ru/art.php3?artid=22697>
9. Шеховцева Л.С. Конкурентоспособность региона: факторы и метод создания // Журнал "Маркетинг в России и за рубежом", 2001, №4. Режим доступа: <http://www.mavriz.ru/articles/2001/4/135.html>
10. Філонич В.С., Праченко Т.О, Носирев О.О. Фактори та передумови формування конкурентоспроможності регіонів // Вісник Міжнародного Слов'янського університету. Харків. 2008, т.11, №1 – С. 5-9.
11. Горячук В.Ф. Теоретичні питання широкого розуміння капіталу держави // Збірник наукових праць "Вісник соціально-економічних досліджень" Одеського державного економічного університету. Вип. № 40. – Одеса, 2010. – С. 246-251.

Abstract

Goryachuk V. F.

Theoretical and methodological questions of formation of the register of competitive advantages and lacks of region.

In article the methodical approach is offered and based the generalized definition of concept of competitiveness of region is generated, the methodical approach to formation of the register of competitive advantages and lags of region is offered.